

Opvoedingsstijlen, ouderlijk alcoholgebruik en alcoholgebruik van adolescenten: een longitudinale studie

Cindy Daemen, Haske van der Vorst & Rutger Engels

Parenting styles, parental drinking and adolescents' alcohol use: A longitudinal study

The aim of the present study is to explore whether parenting styles and parental drinking have an impact on the development of adolescents' drinking behavior. Adolescents' drinking behavior was divided into problem drinking, intensity and frequency of alcohol use. The data are collected as a part of a longitudinal study. 428 Dutch families were involved at the first measurement and 416 at the second measurement. Analysis revealed that drinking habits of parents determine adolescents' problem drinking, intensity and frequency of alcohol use. Further, cross-sectional findings showed that an indifferent parenting style of both parents contributes to problem drinking and intensive alcohol use of adolescents. A maternal permissive parenting style was related to problem drinking and paternal permissiveness to the intensity of adolescents' alcohol use. However, longitudinally no relation was found between parenting styles and adolescents' drinking behavior.

Inleiding

Uit een NIPO-onderzoek (2003) blijkt dat bijna de helft van de 10-15 jarigen alcohol heeft gedronken, waarbij vanaf 14 jaar meer dan 90% van de adolescenten alcohol heeft gedronken. Uit een recent grootschalig onderzoek van de

Drs **Cindy Daemen** is werkzaam als orthopedagoog bij de Zonnewijzer te Heerlen, een cluster-4 school met een so/vso en een anti-afdeling.

Drs **Haske van der Vorst** en prof. dr. **Rutger Engels** zijn respectievelijk als junior onderzoeker en hoogleraar verbonden aan de afdeling Orthopedagogiek Gezin & Gedrag van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Correspondentieadres: Haske van der Vorst, Radboud Universiteit Nijmegen, Orthopedagogiek, Gezin & Gedrag, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. Tel: 024 361576. Fax: 024 3612776. E-mail: h.vandervorst@pwo.ru.nl.

European School Survey on Alcohol and Other Drugs (Hibell e.a, 2004) naar roken, drinken en drugsgebruik onder scholieren van 15 en 16 jaar in vijftientig landen in Europa, blijkt dat Nederlandse adolescenten vaker alcohol drinken dan andere adolescenten in Europa. Een kwart van deze Nederlandse adolescenten drinkt zelfs vaker dan tien keer in de maand. Dit is het meest van alle adolescenten uit de in het onderzoek betrokken landen. Vooral jongens scoren Europees gezien erg hoog. Een vroege ontwikkeling van alcoholgebruik is gerelateerd aan zwaar drankgebruik in de late adolescentie (Engels e.a., 1999), evenals aan probleemdrinken en alcoholisme in de volwassenheid (Fergusson, Lynsky, & Horwood, 1994; Muthén & Muthén, 2000). De negatieve effecten van het vroeg beginnen met het drinken van alcohol benadrukken de relevantie van het achterhalen van de factoren die een rol spelen in de ontwikkeling van alcoholgebruik in de adolescentie. De huidige studie onderzoekt de invloed van opvoedingsstijlen op het alcoholgebruik van adolescenten.

Opvoedingsstijlen

Opvoedingsklimaat wordt omschreven als de mate van betrokkenheid en autoriteit die ouders tonen aan hun kinderen. Een gezond opvoedingsklimaat kenmerkt zich door een duidelijke differentiatie tussen ouder en kind, grenzen en structuur. Opvoedingsstijlen en de ontwikkeling van het kind worden vaak met elkaar in verband gebracht, met name in relatie tot prestaties, agressie en middelengebruik van kinderen (Barber & Rollins, 1990; Baumrind, 1991; Macoby & Martin, 1983). In de literatuur en in dit onderzoek zal worden uitgegaan van vier opvoedingsstijlen, namelijk een autoritaire, een autoritatieve, een permissieve en een onverschillige opvoedingsstijl (Lamborn, Mounts, Steinberg & Dornbusch, 1991). Een autoritaire opvoedingsstijl houdt in dat ouders hun kinderen streng controleren, dat zij strikte regels stellen en hun kinderen weinig ondersteunen. De opvoeding is oudergericht. Een autoritatieve opvoedingsstijl bevat veel controle, maar tevens worden de kinderen geaccepteerd en ondersteund. De opvoeding is kindgericht. Een permissieve opvoedingsstijl houdt in dat de ouders hun kinderen weinig controleren en dat zij nauwelijks tot geen regels stellen. Daarnaast worden de kinderen wel door hun ouders geaccepteerd en ondersteund. Ook deze opvoeding is kindgericht. Een onverschillige c.q. verwaarlozende opvoedingsstijl houdt in dat ouders nauwelijks controle uitoefenen en er geen regels stellen. De opvoeding is oudergericht; de kinderen worden nauwelijks tot niet geaccepteerd en weinig ondersteund.

Verschillende onderzoeken hebben opvoedingsstijlen in verband gebracht met probleemgedrag in de adolescentie. In een onderzoek van Lamborn et al. (1991) werden gezinnen onderverdeeld in bovenstaande opvoedingsstijlen. Uit hun onderzoek bleek dat kinderen van autoritatieve ouders psychosociaal competent zijn en weinig probleemgedrag vertonen. Jongeren met autoritaire ouders waren gehoorzaam aan hun ouders en voldeden in het algemeen aan de eisen die volwassenen aan kinderen stellen. Ze hadden echter een relatief lager

zelfbeeld dan andere jongeren. Kinderen van permissieve ouders daarentegen hadden veel zelfvertrouwen, maar ook een hogere frequentie van middelengebruik dan hun leeftijdgenoten en toonden meer probleemgedrag op school. Kinderen van onverschillige ouders waren minder psychosociaal competent en hadden meer psychologische en gedragsmatige problemen. Deze kinderen bleken eveneens meer vatbaar voor drugsgebruik (Baumrind, 1989; Coombs & Landsverk, 1988). Een longitudinaal onderzoek van Steinberg et al. (1994) met een interval van een jaar liet zien dat kinderen met autoritatieve en autoritaire ouders minder probleemgedrag vertonen dan kinderen van permissieve en onverschillige ouders. Bij kinderen met permissieve ouders nam het probleemgedrag toe of bleef constant gedurende het onderzoek. Het probleemgedrag van kinderen die onverschillig werden opgevoed nam echter aanzienlijk toe in een jaar. Samengevat kan worden gesteld dat met name een permissieve en een onverschillige opvoedingsstijl verband houden met probleemgedrag, waaronder middelengebruik. Een verband tussen opvoedingsstijl en alcoholgebruik daarentegen is tot op heden nauwelijks onderzocht.

Steun en controle

In de wetenschappelijke literatuur worden vooral studies beschreven die onafhankelijk de effecten van de twee dimensies van opvoedingsstijlen, steun en controle, op het alcoholgebruik van adolescenten aantonen. Barnes en Farrell (1992) onderzochten de effecten van ouderlijke controle en ouderlijke steun op de ontwikkeling van drinkgedrag en andere probleemgedragingen. Uit dit onderzoek bleek dat weinig ondersteuning door ouders samengaat met frequent drankgebruik van adolescenten. Tevens bleek uit dit onderzoek, dat een grote mate van dwingende controle van ouders, evenals het niet stellen van regels gerelateerd is aan een toename van drinkgedrag van adolescenten. Een onderzoek van Engels en Van Der Vorst (2003) liet zien dat jongens die weinig liefde en begrip van hun ouders ontvangen, frequenter en meer alcohol drinken. Kinderen van ouders die weinig toezicht houden op de activiteiten van hun kinderen en geen regels stellen, drinken ook vaker en frequenter alcohol. Deze resultaten gelden sterker voor jongens dan voor meisjes. Jackson, Henriksen en Dickenson (1999) concludeerden op basis van hun studie dat de kans op alcoholgebruik significant groter is bij kinderen die geen ouderlijke controle met betrekking tot alcoholgebruik ervaren, die toestemming krijgen om thuis zelf alcohol te bezitten en waarvan de ouders nauwelijks eisen stellen wat betreft hun alcoholgebruik. Volgens Engels et. al. (2005) daarentegen heeft het tonen van affectie door ouders en strikte ouderlijke controle geen voorspellende waarde voor problematisch alcoholgebruik van adolescenten. Uit dit onderzoek bleek wel dat bij een gezin dat meer structuur en regels hanteerde, het minder waarschijnlijk was dat een kind na 10 jaar problemen met drinken zou rapporteren.

Samenvattend kan gesteld worden dat zowel controle als ondersteuning van ouders een grote rol spelen in de ontwikkeling van alcoholgebruik van jonge-

ren. Diverse studies laten zien dat een gebrek aan ouderlijke controle een voorspeller is van drankgebruik van adolescenten, al zijn de resultaten niet altijd eenduidig. Wat betreft ouderlijke ondersteuning blijkt dat een hoge mate van ondersteuning gerelateerd is aan minder alcoholgebruik van jongeren.

Alcoholgebruik van ouders

Diverse studies schenken aandacht aan de rol van ouderlijk alcoholgebruik in de ontwikkeling van het drinkgedrag van adolescenten. Beïnvloeding vindt onder andere plaats door imitatie (Ennett & Bauman, 1991; Reifman e.a., 1998). De sociale leertheorie suggereert dat ouders (en vrienden) het drinkgedrag van adolescenten direct beïnvloeden door sociale bekrachtiging en door te fungeren als rolmodel. Maar ook indirect door verschillende verwachtingen te beïnvloeden die adolescenten hebben gevormd over drankgebruik (Bandura, 1977). Andrews, Hops en Duncan (1997) tonen aan dat het alcoholgebruik van vaders direct van invloed is op het drinkgedrag van met name oudere jongens en jongere meisjes. Engels en Van der Vorst (2003) indiceren dat het alcoholgebruik van ouders als voorbeeld dient voor adolescenten. Uit het onderzoek bleek dat adolescenten met ouders die vaker alcohol nuttigen, zelf ook meer dronken. Uit een onderzoek van Jackson et al. (1997) bleek dat in vergelijking met kinderen waarvan de ouders nauwelijks alcohol dronken, kinderen met ouders die wel alcohol dronken, bijna drie keer zoveel alcohol consumeerden. Volgens Ennett en Bauman (1991) heeft het drinkgedrag van de omgeving tevens een indirect effect op het drinkgedrag van adolescenten, namelijk door beïnvloeding van de normen over drinkgedrag van de adolescent, de voorkeur voor alcoholgebruik en verwachte consequenties van drinken.

Het doel van de huidige studie is de relatie tussen de opvoedingsstijl van ouders en het alcoholgebruik van hun kinderen te achterhalen. Verwacht wordt dat kinderen van ouders die een onverschillige opvoedingsstijl hanteren, het meest frequent alcohol drinken. Hierbij is er namelijk weinig controle en er worden geen regels gesteld met betrekking tot alcohol. Adolescenten kunnen zelf bepalen of ze alcohol zullen drinken en in welke mate. De verwachting is dat adolescenten die permissief zijn opgevoed meer alcohol zullen drinken dan adolescenten van autoritaire en autoritatieve ouders, maar minder dan adolescenten van onverschillige ouders. Adolescenten van permissieve ouders worden immers nauwelijks gecontroleerd, maar ervaren veel steun van hun ouders, wat een protectieve werking kan hebben. Kinderen van ouders die een autoritaire opvoedingsstijl hanteren, zullen daarentegen het minst frequent alcohol drinken. Er is veel controle en er worden strenge regels met betrekking tot alcoholgebruik gemaakt. Hierdoor zullen adolescenten minder geneigd zijn om alcohol te drinken. Echter, de sterke controle kan er ook toe leiden dat adolescenten zich gaan afzetten tegen hun ouders. Hierdoor zullen ze juist intensiever of vaker gaan drinken. Tot slot wordt verwacht dat het alcoholgebruik van adolescenten van autoritatieve ouders (veel controle, veel steun) slechts afhankelijk is

van het alcoholgebruik van de ouders. Drinken de ouders alcohol dan is de kans groter dat ook de kinderen alcohol zullen consumeren.

De huidige longitudinale studie richt zich eveneens op de invloed van het alcoholgebruik van ouders op het drinkgedrag van adolescenten. Tot op heden voegden auteurs het alcoholgebruik van vaders en moeders samen tot één variabele ouderlijk alcoholgebruik. Hiermee is het niet duidelijk wat de individuele invloed is van het alcoholgebruik van moeders en van het alcoholgebruik van vaders. Deze studie kijkt echter naar de individuele invloed van vaders en moeders. In deze studie is het alcoholgebruik gebaseerd op zelfrapportages van elk van de gezinsleden. Tevens zijn de verschillende opvoedingsstijlen zelden longitudinaal bestudeerd in combinatie met alcoholgebruik van adolescenten. Eerdere onderzoeken hebben zich veelal gericht op opvoedingsstijl en ander probleemgedrag of de relatie tussen de opvoedingsdimensies steun en controle afzonderlijk en alcoholgebruik. Deze studie levert een vernieuwende bijdrage door te onderzoeken of opvoedingsstijlen van ouders en ouderlijk alcoholgebruik (vaders en moeders apart) van invloed zijn op het alcoholgebruik van adolescenten.

Methode

Procedure

De data van deze studie zijn onderdeel van het longitudinale onderzoek *Gezin en Gezondheid*. In dit onderzoek worden verschillende socialisatieprocessen in relatie tot gezondheid van adolescenten bestudeerd. Nederlandse gezinnen met tenminste twee kinderen tussen de 13 en 16 jaar oud, werden per brief gevraagd om deel te nemen aan deze studie. De adressen van deze gezinnen zijn verkregen uit 20 gemeenteregisters. In totaal stemden 885 gezinnen toe om deel te nemen door het bijgevoegde deelnameformulier te retourneren. Een verdere selectie van deze gezinnen werd gemaakt op basis van telefonisch contact. De selectie was gebaseerd op de volgende criteria: de ouders moesten met elkaar getrouwd zijn of samenwonen en de ouders en kinderen moesten biologisch aan elkaar verwant zijn. Tevens werden gezinnen met tweelingen en gezinnen met kinderen met een verstandelijke of fysieke handicap van deelname uitgesloten. Er werd gestreefd naar een gelijkwaardige verdeling van onderwijs en een gelijkwaardige verhouding tussen de broer(s)- en zus(sen)paren (jongen-jongen, jongen-meisje, meisje-meisje, meisje-jongen). Uiteindelijk namen 428 families deel aan de eerste meetronde. Alle vier de gezinsleden vulden thuis individueel een uitgebreide vragenlijst in onder toezicht van een getrainde interviewer. Het invullen van de vragenlijst duurde circa twee uur. De gezinsleden mochten de antwoorden op de vragen niet met elkaar bespreken. Elk gezin werd beloond met een cheque van 30 euro nadat alle vier de gezinsleden de vragenlijsten hadden ingevuld. Aan het eind van het project zullen vijf reischeques ter waarde van 1000 euro worden verloot onder de gezinnen die alle drie de rondes hebben deelgenomen.

Onderzoeksgroep

Tot nu toe zijn de data van twee meetrondes beschikbaar. Aan de eerste ronde namen 428 Nederlandse gezinnen deel en aan de tweede meetronde 416. Elk gezin bestond uit twee ouders en twee adolescenten. De meeste participanten waren van Nederlandse herkomst (>95%). De gemiddelde leeftijd van de oudere kinderen tijdens de eerste meetronde was 15,22 (SD = .60) en varieerde tussen de 14 en 17 jaar. De sekse van het oudste kind was gelijk verdeeld. 52,8% (226) van de oudere adolescenten was jongens en 47,2% (202) meisjes. De drie onderwijsniveaus van het oudste kind (laag, midden en hoog) waren eveneens gelijk verdeeld.

Meetinstrumenten

In deze studie zijn de rapportages van vader, moeder en het oudste kind gebruikt. Op meetmoment 1 werd het alcoholgebruik van de ouders, het alcoholgebruik van de oudste kinderen, ouderlijke steun en ouderlijke controle gemeten. Alcoholgebruik werd gemeten door gebruik te maken van zelfrapportages van beide ouders afzonderlijk en van zelfrapportages van het oudste kind. De zelfrapportage van de kinderen werd gebruikt om opvoedingsgedrag (ervaren steun en controle) te meten. Op meetmoment 2 werd het alcoholgebruik van het oudste kind gemeten door wederom zelfrapportage van deze kinderen te gebruiken.

Alcoholconsumptie ouders en adolescenten

De alcoholconsumptie van het oudste kind, vader en moeder bestond uit drie variabelen, namelijk frequentie van alcoholgebruik, intensiteit van alcoholgebruik en probleemdrinken. De gezinsleden werd gevraagd om aan te geven hoe vaak ze gedurende de laatste vier weken alcohol hadden gedronken (frequentie) op een 6-puntsschaal, die varieerde van 1 'geen alcohol gedronken' tot 6 'iedere dag' (Engels & Knibbe, 2000). De intensiteit van het drankgebruik werd gemeten door ieder gezinslid te laten noteren hoeveel glazen alcoholhoudende drank zij de afgelopen 7 dagen genuttigd hadden. Ze vulden daarbij in hoeveel glazen alcohol ze door de week (van maandag tot en met donderdag) en in het weekend (van vrijdag tot en met zondag) dronken. Ook werd daarbij gekeken of dit binnenshuis of buitenshuis gebeurde (Engels et al., 1999). Deze aantallen werden bij de analyses gesommeerd waarmee de variabele intensiteit werd verkregen.

Probleemdrinken van de adolescent werd gemeten door de Rutgers Alcohol Problem Index (RAPI) (White & Labouvie, 1989). De adolescent geeft door middel van 18 items aan hoe vaak hij of zij door het drinken van alcohol te maken heeft gehad met een aantal problemen of situaties. Een voorbeelditem was: "Door het drinken van alcohol kon je geen huiswerk maken". De antwoordcategorieën varieerden van 1 'nooit' tot 5 'heel vaak'. De betrouwbaarheid van deze schaal was .74.

Probleemdrinken van de ouders werd gemeten met behulp van de Problem Drinking List (PDL) (Cornel e.a., 1994). Een voorbeelditem voor ouders was: "Drinkt u wel eens alcoholhoudende drank om beter te kunnen werken?". De antwoordcategorieën varieerden van 1 'nooit' tot 5 'altijd'. De interne consistentie was voor beide ouders .61.

Controle en kennis van ouders

De variabele controle door ouders werd gemaakt door de schalen controle en kennis van de ouders samen te voegen. De correlatie tussen controle en kennis voor vaders en moeders was respectievelijk .42 en .38.

Controle door ouders

De schaal van Kerr en Stattin (2000) meet in welke mate ouders toezicht houden op hun kinderen. Het geven van toestemming door de ouders, vragen waar het kind heen gaat en de verantwoording die het kind moet afleggen aan de ouders werden door middel van 5 items gemeten. In de zelfrapportage van het oudste kind was een voorbeeldvraag: "Als jij 's avonds weggaat, moet jij dan daarna aan je moeder uitleggen met wie en/of waar jij bent geweest?" De antwoordcategorieën varieerden van 1 'nooit' tot 5 'altijd'. Een hoge score duidt op een hoge mate van ervaren controle door het kind. De betrouwbaarheid van deze schaal was voor vaders en moeders respectievelijk .88 en .77.

Kennis van de ouders

De schaal van Brown, Mounts, Lamborn en Steinberg (1993) laat zien hoeveel ouders weten over het netwerk van hun kinderen, in hoeverre zij op de hoogte zijn van verblijfplaatsen van hun kind naast school en thuis, waar ze hun geld aan uit geven en welke cijfers ze op school krijgen. Deze schaal bestaat uit zes items met vijf antwoordcategorieën. Een voorbeeldvraag was: "Hoeveel weet je moeder over waar jij na schooltijd bent?" De antwoordcategorieën varieerden van 1 'ze weet daar niets van' tot 5 'ze weet daar alles van'. Een hoge score gaf aan dat ouders veel kennis hadden. De betrouwbaarheid van deze schaal was voor het vaders en moeders respectievelijk .83 en .79.

Steun van ouders

De Relationship Support Inventory (Scholte, Van Lieshout & Van Aken, 2001) werd gebruikt om de steun van ouders aan hun adolescenten in kaart te brengen. In deze schaal meten 6 items emotionele steun en 6 items instrumentele steun. Emotionele steun verwijst naar de warmte, liefde en affectie die de adolescent ervaart. Instrumentele steun verwijst naar de ervaringen van de adolescent over het geven van uitleg en advies door ouders over bepaalde zaken die de adolescent be-

zig houden. Een voorbeeldvraag met betrekking tot emotionele steun was: "Mijn moeder laat merken dat ze van me houdt". Een voorbeeldvraag van instrumentele steun was: "Mijn moeder maakt me duidelijk waarom iets fout is/niet mag". Deze 12 items zijn samengevoegd tot een totale schaal voor steun. De betrouwbaarheid van de hele schaal was voor vaders en moeders respectievelijk .85 en .78.

Opvoedingsstijl

De gemiddelden zijn berekend van de variabelen steun en controle van vader en moeder tijdens meetronde 1. Door de normale verdeling te gebruiken zijn er twee categorieën gerealiseerd, waarin een onderscheid werd gemaakt tussen een lage mate van ervaren steun en een hoge mate van ervaren steun. Ditzelfde gold ook voor de variabele controle. Aan de hand hiervan zijn vier verschillende opvoedingsstijlen gemaakt. Een autoritatieve opvoedingsstijl werd verkregen door een hoge mate van steun en controle samen te nemen. Een autoritaire opvoedingsstijl werd gecreëerd door een lage mate van steun en een hoge mate van controle samen te voegen. Een permissieve opvoedingsstijl werd gemaakt door een hoge mate van steun en een lage mate van controle samen te nemen. Een onverschillige opvoedingsstijl werd verkregen door een lage mate van steun en controle samen te nemen.

Strategie van analyse

Allereerst werden de beschrijvende gegevens van de variabele alcoholgebruik van vader, moeder en het oudste kind uit meetronde 1 en 2 berekend. Om na te gaan of het alcoholgebruik van ouders gerelateerd is aan het alcoholgebruik van het oudste kind werden correlaties berekend op meetmoment 1 en meetmoment 2. Vervolgens werd een variantie-analyse met één onafhankelijke variabele gebruikt om de opvoedingsstijlen te relateren aan het alcoholgebruik van het kind. De variabelen opvoedingsstijlen op tijdstip 1 en het alcoholgebruik van het kind tijdstip 1 en 2 werden gebruikt voor de variantie-analyse. Post hoc (Bonferroni) tests zijn uitgevoerd om na te gaan welke opvoedingsstijlen van elkaar verschillen in relatie tot het alcoholgebruik van het kind. Daarnaast werd bekeken of de opvoedingsstijl en het alcoholgebruik van vader en moeder apart multivariaat gerelateerd zijn aan het alcoholgebruik van het kind op meetronde 1. Door middel van multiple regressies werd bekeken of er een relatie is tussen de twee onafhankelijke variabelen (opvoedingsstijl en alcoholgebruik ouders) en de afhankelijke variabelen (alcoholgebruik van het kind). De opvoedingsstijlen van de ouders werden omgezet in dummyvariabelen. Als laatste werd bestudeerd of er een relatie is tussen de opvoedingsstijl, het alcoholgebruik van de ouders (vader en moeder) en het alcoholgebruik van het oudste kind uit meetronde 1 en meetronde 2. De opvoedingsstijlen van vader en moeder (vastgesteld uit de zelfrapportages van de kinderen) van meetronde 1 werden eveneens omgezet in dummyvariabelen.

Resultaten

Descriptieve gegevens

Het alcoholgebruik is onderverdeeld in intensiteit, frequentie en probleemdrinken. Deze variabelen werden voor de moeders, vaders en adolescenten apart berekend. Van alle gezinsleden hadden de vaders de meeste glazen alcohol gedronken in een week. De hoeveelheid geconsumeerde alcohol varieerde van 0 tot 85 glazen, met een gemiddelde van 13,5 (SD = 12,86). Moeders dronken gemiddeld 6.2 glazen alcohol (SD = 7,24) per week. De hoeveelheid genuttigde glazen alcohol varieerde van 0 tot 54. De hoeveelheid alcohol door de adolescenten geconsumeerd varieerde van 0 tot 51 glazen, met een gemiddelde van 4,4 glazen alcohol per week (SD = 6,81). Een jaar later was het alcoholgebruik van de adolescenten gestegen naar gemiddeld 7 glazen per week, variërend van 0 tot 56 glazen. De stijging bleek significant te zijn ($t(407) = 6.50, p < .001$).

Vaders dronken gemiddeld 3 tot 4 dagen alcohol per week ($M = 3,69$; $SD = 12,86$) en moeders 1 tot 2 dagen ($M = 2,15$; $SD = 1,69$). De adolescenten dronken gemiddeld 2 tot 3 dagen alcohol per week ($M = 2,15$; $SD = .95$). Op meetmoment 2 was de frequentie significant gestegen ($M = 2,37$; $SD = .88$; $t(422) = 3.79, p < .001$). Vaders en moeders scoorden gemiddeld op de probleemdrinkschaal 1.30 (SD = .19) en 1.22 (SD = .19). Het gemiddelde probleemdrinken van de adolescenten was op meetmoment 1 en meetmoment 2 respectievelijk 1.18 (SD = .24) en 1.23 (SD = .30).

Correlaties alcoholgebruik ouders en alcoholgebruik adolescenten

Correlaties wezen uit, dat het alcoholgebruik van vader (frequentie en intensiteit) positief gerelateerd was aan het alcoholgebruik van het kind. Dit gold ook voor problematisch alcoholgebruik van vaders. Dus hoe vaker en meer vaders alcohol dronken, hoe vaker en meer adolescenten dronken tijdens T1 en T2. Dezelfde resultaten werden ook gevonden voor moeders met uitzondering van de cross-sectionele relatie tussen probleemdrinken van moeders en probleemdrinken van adolescenten (Tabel 1).

Verschillen tussen opvoedingsstijlen

De gemiddelde scores op alcoholgebruik (frequentie, intensiteit en probleemdrinken op T1 en T2) van de adolescenten per opvoedingsstijl werden met behulp van Anova's met elkaar vergeleken. In Tabel 2 zijn de verschillen tussen de opvoedingsstijlen van de vaders en de moeders op het probleemdrinken, de intensiteit en frequentie van het alcoholgebruik van de adolescent op T1 weergegeven. In Tabel 3 zijn bovengenoemde verschillen weergegeven voor T2. Het bleek dat er een significant verschil was tussen de vier verschillende opvoedingsstijlen wat betreft probleemdrinken, intensiteit en frequentie.

Tabel 1 Correlaties tussen het alcoholgebruik van de adolescenten op T1 en T2 en het alcoholgebruik van vaders en moeder s

	Probl. drinken	Adolescenten			
		T1 Intensiteit	Frequentie	Probl. drinken	T2 Intensiteit
<i>Probl.drinken</i>					
Moeders	.09		.11**		
Vaders	.15**		.20**		
<i>Intensiteit</i>					
Moeders		.09**		.17**	
Vaders		.15**		.13**	
<i>Frequentie</i>					
Moeders			.22**		.21**
Vaders			.15**		.18**

** $p < .01$

Tabel 2 Opvoedingsstijlen vaders en moeders en alcoholgebruik adolescenten T1 (gemiddelden)

T1	Autorita- tief	Autoritair	Permissief	Onverschillig	F-toets
<i>Opvoedingsstijl</i>					
<i>Moeders</i>					
Probleemdrinken	1.12 ^{ab}	1.12 ^{cd}	1.20 ^{ac}	1.21 ^{bd}	7.94 ^{***}
Intensiteit	3.28 ^a	2.52 ^{bc}	5.29 ^c	6.08 ^{ab}	6.77 ^{***}
Frequentie	2.23	1.99 ^a	2.35	2.42 ^a	3.88 ^{**}
<i>Opvoedingsstijl</i>					
<i>Vaders</i>					
Probleemdrinken	1.13 ^a	1.14 ^b	1.16	1.22 ^{ab}	5.94 ^{***}
Intensiteit	3.09 ^a	3.30	5.38	5.89 ^a	5.18 ^{**}
Frequentie	2.13 ^a	2.17	2.24	2.50 ^a	3.75 [*]

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; Dezelfde subscripts (a, b, c) in een rij wijzen op een significant verschil.

Moeders

Adolescenten met moeders die een onverschillige opvoedingsstijl hanteren, lieten meer problematisch drankgebruik en intensiever alcoholgebruik zien dan adolescenten met moeders die autoritatief of autoritair opvoeden. Dit bleek ook het geval te zijn op T2, maar alleen met betrekking tot het probleemdrinken. Adolescenten van moeders met een onverschillige opvoedingsstijl dronken tijdens T2 alleen intensiever alcohol in verhouding tot adolescenten van

moeders die autoritair opvoeden. Wat betreft de frequentie van alcoholgebruik (T1) bleek dat adolescenten met moeders die een onverschillige opvoedingsstijl hanteerden, frequenter alcohol consumeerden in vergelijking met adolescenten die autoritair door hun moeders werden opgevoed. Op T2 was er met betrekking tot de frequentie van het alcoholgebruik geen relatie te zien. Verder bleek uit de resultaten, dat op T1 adolescenten van moeders met een permissieve opvoedingsstijl meer problematisch alcoholgebruik vertoonden in vergelijking met adolescenten van moeders die autoritair of autoritair opvoeden. Tevens lieten adolescenten van moeders met een permissieve opvoedingsstijl intensiever drinkgedrag zien, vergeleken met adolescenten van moeders met een autoritaire opvoedingsstijl. Op T2 werd geen relatie gevonden tussen de verschillende opvoedingsstijlen van moeders en frequentie van het alcoholgebruik van adolescenten.

Tabel 3 Opvoedingsstijlen vaders en moeders T1 en alcoholgebruik kind T2 (gemiddelden)

T2	Autorita- tief	Autoritair	Permissief	Onverschillig	F-toets
<i>Opvoedingsstijl</i>					
<i>Moeders</i>					
Probleemdrinken	1.17 ^a	1.14 ^b	1.22	1.31 ^{ab}	8.10 ^{***}
Intensiteit	6.18	5.30 ^a	6.37	9.29 ^a	3.73 [*]
Frequentie	2.31	2.12	2.37	2.45	2.41
<i>Opvoedingsstijl</i>					
<i>Vaders</i>					
Probleemdrinken	1.17 ^a	1.21	1.18	1.28 ^a	4.05 ^{**}
Intensiteit	5.92	6.45	6.66	8.66	1.91
Frequentie	2.27	2.24	2.39	2.42	.98

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; Dezelfde subscripts (a, b, c) in een rij wijzen op een significant verschil.

Vaders

Adolescenten van vaders die een onverschillige opvoedingsstijl hanteren, lieten meer problematisch drankgebruik en een hogere intensiteit en frequentie van het alcoholgebruik zien, in vergelijking met adolescenten van vaders met een autoritaire opvoedingsstijl. Dit verband was ook op T2 te vinden, maar alleen met betrekking tot probleemdrinken. Ook was deze opvoedingsstijl sterker gerelateerd aan probleemdrinken in verhouding tot adolescenten van vaders met een autoritaire opvoedingsstijl op T1. Op T2 werd geen relatie gevonden tussen de verschillende opvoedingsstijlen van vaders en de intensiteit en frequentie van het alcoholgebruik van adolescenten. Samenvattend kan gesteld worden dat een hoge mate van controle van beide ouders een belangrijke rol speelt in de alcoholconsumptie van adolescenten.

Relatie tussen opvoedingsstijlen, ouderlijk alcoholgebruik en alcoholgebruik van adolescenten

Door middel van multiple regressie analyses werd gekeken of er een relatie is tussen opvoedingsstijlen en alcoholgebruik van de ouders enerzijds en alcoholgebruik van de adolescent anderzijds. De opvoedingsstijlen van de vaders en moeders werden omgezet in dummyvariabelen. De opvoedingsstijlen en het alcoholgebruik van de ouders dragen beide cross-sectioneel onafhankelijk bij aan het alcoholgebruik van de adolescenten. De invloed van de opvoedingsstijlen op het probleemdrinken, de intensiteit en de frequentie van het alcoholgebruik werden apart bekeken voor vaders, moeders en adolescenten op T1 (Tabel 4). De resultaten lieten ten eerste zien dat probleemdrinken, intensiteit en frequentie van het alcoholgebruik van zowel de vaders als de moeders gepaard ging met dezelfde alcoholvariabelen voor de adolescenten. Daarnaast bleek dat een onverschillige opvoedingsstijl van beide ouders gerelateerd is aan probleemdrinken en intensiteit van het alcoholgebruik van de adolescenten. Ouders die op deze wijze opvoedden, hadden adolescenten die meer problemen ervoeren met alcohol en intensiever alcohol dronken. Deze opvoedingsstijl van vaders ging tevens met een frequenter alcoholgebruik van adolescenten gepaard. Ook was er een samenhang te zien tussen een permissieve opvoedingsstijl van vaders en de intensiteit van het alcoholgebruik van de adolescenten. Een permissieve opvoedingsstijl van de vader was gerelateerd aan adolescenten die meer alcohol nuttigden.

Tabel 4 Multiple regressie analyses van opvoedingsstijl en alcoholgebruik ouders op alcoholgebruik van adolescenten: cross-sectionele analyses

	Probleemdrinken	T1 Intensiteit	Frequentie
<i>Moeders</i>			
Stap 1			
Alcohol Moeders ^a	.12*	.11*	.21***
Stap 2			
Alcohol Moeders	.10*	.10*	.20***
Onverschillig	.18**	.18**	.10
Permissief	.11	.07	.05
Autoritair	-.05	-.05	-.09
<i>Vaders</i>			
Stap 1			
Alcohol Vaders ^a	.19***	.19***	.15**
Stap 2			
Alcohol Vaders	.18***	.19**	.15**
Onverschillig	.17**	.16**	.19**
Permissief	.01	.12*	.04
Autoritair	-.02	.02	.02

$p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$ De drie opvoedingsstijlen zijn vergeleken met een autoritatieve opvoedingsstijl.

a: het betreft hetzelfde alcoholgebruik van de ouder als dat van het kind op T1.

Als laatste werd er gemeten of de opvoedingsstijl, het alcoholgebruik van de ouders (vaders en moeders) en het alcoholgebruik van de adolescenten op T1, het alcoholgebruik van de adolescenten op T2 voorspelden (Tabel 5). Uit de multiple regressieanalyses bleek dat probleemdrinken, intensiteit en frequentie van het alcoholgebruik van de adolescenten sterk samenhangen over een tijdsperiode van één jaar. Het alcoholgebruik van moeders op T1 voorspelde de intensiteit en de frequentie van het alcoholgebruik van de adolescenten een jaar later. Het alcoholgebruik van de vaders op T1 bepaalde het probleemdrinken van de adolescenten een jaar later. Wat betreft de opvoedingsstijlen was er bij zowel de moeders als de vaders geen relatie te zien met de alcoholvariabelen van de adolescenten over een tijdsperiode van een jaar.

Tabel 5 Multiple regressie analyses van opvoedingsstijl, alcoholgebruik ouders en alcoholgebruik adolescenten op alcoholgebruik van adolescenten T2: longitudinale analyses

	Probleemdrinken	T2 Intensiteit	Frequentie
<i>Moeders</i>			
Stap 1			
Alcohol A. ^a	.60***	.48***	.34***
Stap 2			
Alcohol A.	.60**	.47***	.31***
Alcohol Moeders	.03	.13**	.14**
Stap 3			
Alcohol A.	.58***	.46***	.30***
Alcohol Moeders	.03	.14**	.14**
Onverschillig	.09	.05	.04
Permissief	.00	-.08	-.03
Autoritair	-.02	-.01	-.03
<i>Vaders</i>			
Stap 1			
Alcohol A. ^a	.60***	.48***	.33***
Stap 2			
Alcohol A.	.58***	.47***	.32***
Alcohol Vaders	.09*	.06	.09
Stap 3			
Alcohol A.	.57***	.47***	.32***
Alcohol Vaders	.10*	.06	.09
Onverschillig	.07	.03	-.00
Permissief	.00	-.05	.06
Autoritair	.04	.02	.03

$p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$ De drie opvoedingsstijlen zijn vergeleken met een autoritatieve opvoedingsstijl.

a: het betreft hetzelfde alcoholgebruik van het kind op T1 als wat gemeten wordt op T2. A. = Adolescenten.

Discussie

Dit onderzoek richt zich op de relatie tussen opvoedingsstijlen, alcoholgebruik van ouders en het alcoholgebruik van hun adolescenten. Uit deze studie blijkt ten eerste dat er een verschil is tussen de invloed van de vier opvoedingsstijlen op probleemdrinken, intensiteit en frequentie van alcoholgebruik van adolescenten. Ten tweede blijkt vooral een onverschillige opvoedingsstijl samen te hangen met het drinkgedrag van adolescenten. Adolescenten met onverschillige ouders lopen een risico om veel en vaak alcohol te drinken en problemen met alcohol te krijgen. Deze bevinding komt overeen met de resultaten van Lamborn et al. (1991), Baumrind (1989) en Coombs en Landsverk (1988). Deze studies laten zien dat adolescenten waarvan de ouders een onverschillige of een permissieve opvoedingsstijl hanteren meer vatbaar zijn voor drugsgebruik, waaronder alcohol. Een verklaring kan worden gezocht in de gebrekkige controle en het gebrek aan regels die een onverschillige en permissieve opvoedingsstijl met zich meebrengen (Lamborn et al., 1991). Adolescenten lijken veel vrijheid te ervaren wat betreft drankgebruik.

De longitudinale studie heeft echter uitgewezen dat de opvoedingsstijlen later alcoholgebruik van adolescenten niet voorspellen. Op lange termijn lijkt een onverschillige opvoedingsstijl geen rol te spelen in het alcoholgebruik van adolescenten. Deze conclusie dient met voorzichtigheid behandeld te worden. Het kan namelijk zijn dat een andere leeftijdscategorie mogelijk een ander resultaat naar voren brengt. Jongere adolescenten zijn bijvoorbeeld meer oudergericht, en daardoor meer beïnvloedbaar door hun ouders dan oudere adolescenten. Een andere verklaring voor het gebrek aan longitudinale ondersteuning is dat een tijdsperiode van 12 maanden te kort is om uitspraken te doen over een mogelijke relatie tussen opvoedingsstijlen en het alcoholgebruik van adolescenten. Het effect van een opvoedingsstijl kan mogelijk pas later in de adolescentie naar voren komen.

In overeenstemming met onze verwachting blijkt dat probleemdrinken, intensiteit en frequentie van alcoholgebruik van adolescenten sterker samenhangt met een onverschillige opvoedingsstijl, dan met een autoritaire of autoritatieve opvoedingsstijl van moeders. Er is geen significant verschil gevonden met adolescenten die permissief zijn opgevoed door hun moeders. Ook hier lijkt een gebrek aan controle en het stellen van regels een belangrijke rol te spelen. Adolescenten van onverschillige vaders drinken meer en vaker en hebben meer problemen met alcohol dan adolescenten van autoritatieve vaders. Er werd eveneens verwacht dat adolescenten van ouders die een autoritaire opvoedingsstijl hanteren minder frequent alcohol drinken vanwege de strenge controle die de ouders uitoefenen. In vergelijking met adolescenten met onverschillige en permissieve moeders drinken adolescenten van autoritaire moeders inderdaad minder en hebben zij minder problemen met alcohol. Er werd geen significant verschil gevonden met adolescenten van autoritatieve moeders. De reden hiervoor kan zijn dat autoritatieve ouders hun kinderen ook veel controleren en duidelijke regels stellen.

Kort samengevat blijkt dat met name een gebrek aan ouderlijke controle het meest samenhangt met alcoholgebruik van adolescenten. Dus alleen ouderlijke controle, en niet de combinatie van steun en controle die te vinden is in de verschillende opvoedingsstijlen, lijkt een belangrijke factor in de ontwikkeling van alcoholgebruik te zijn. Dit sluit aan bij de resultaten van studies die zich richten op de invloed van ouderlijke controle op alcoholgebruik van adolescenten. Onder meer Jackson et al. (1999) en Engels et al. (2005) concluderen bijvoorbeeld dat de kans op alcoholgebruik groter is bij adolescenten die geen ouderlijke controle ervaren op alcoholgebruik.

Deze studie heeft tevens gekeken naar de relatie tussen het alcoholgebruik van de vaders en moeders en het alcoholgebruik van adolescenten. Het bleek dat het drinkgedrag van beide ouders (intensiteit en frequentie van alcoholgebruik en probleemdrinken) samenhangt met het drinkgedrag van hun kinderen. Dit wordt onder andere bevestigd door de studie van Reifman et al. (1998). Dit onderzoek geeft aan dat het alcoholgebruik van ouders een voorspellende waarde heeft op het alcoholgebruik van hun adolescenten in de toekomst. Engels en Van Der Vorst (2003) hebben aangetoond dat het alcoholgebruik van ouders als voorbeeld wordt gezien door hun kinderen. Adolescenten met ouders die vaker alcohol drinken, drinken zelf ook meer. Samengevat kan gesteld worden dat cross-sectioneel zowel de opvoedingsstijl als het alcoholgebruik van de ouders gerelateerd is aan het alcoholgebruik van de adolescenten. Dit betekent dat wat ouders tegen hun kinderen zeggen even belangrijk is als hetgeen zij zelf doen.

De sociale leertheorie van Bandura (1977) suggereert dat ouders en vrienden het drinkgedrag van adolescenten direct beïnvloeden door sociale bekrachtiging en imitatie. In de literatuur worden alcoholgebruik, imitatie en de rol van vader vaak belicht (Ennett & Bauman, 1991; Reifman et al., 1998; Andrews et al., 1997). De rol van de moeder en het alcoholgebruik van adolescenten blijft onderbelicht in de literatuur. Uit dit onderzoek blijkt echter dat niet alleen vaders door hun kinderen gezien worden als voorbeeldfiguur. Ook het alcoholgebruik van moeders lijkt een steeds grotere rol te spelen als voorbeeld voor toekomstig alcoholgebruik van adolescenten. De vrouwenemancipatie kan een verklaring hiervoor zijn. Vroeger nuttigden alleen de mannen na een lange werkdag een glas alcohol in ontspanningsgelegenheden of zaten met een fles bier thuis op de bank. Tegenwoordig doen vrouwen dat ook steeds meer. Vrouwen werken meer uren buitenshuis en zijn een stuk onafhankelijker van hun echtgenoten dan vroeger. Het lijkt alsof dit gepaard gaat met een emancipatie in alcoholgebruik van vrouwen. Het zou een verklaring kunnen zijn voor de rol die moeders spelen in het alcoholgebruik van adolescenten. Of dit ook daadwerkelijk zo is, dient toekomstig onderzoek uit te wijzen.

Naast de aangetoonde verbanden kent het onderzoek enkele tekortkomingen. Ten eerste moet er voorzichtig worden omgegaan met de generaliseerbaarheid van de resultaten van dit onderzoek. De resultaten mogen niet zomaar gegeneraliseerd worden naar bijvoorbeeld eenoudergezinnen of gezinnen met geadopteerde kinderen of stiefkinderen. Ten tweede wordt in het huidige onderzoek

alleen uitgegaan van zelfrapportages van de adolescenten. In het onderzoek gaat het over door de adolescenten ervaren controle en steun. Ouders kunnen een heel andere perceptie hebben over hoe zij steun verlenen en controle uitoefenen. Dit onderzoek belicht steun en controle echter niet vanuit het gezichtspunt van de ouders.

Ondanks deze tekortkomingen is dit een van de eerste Nederlandse studies die de longitudinale invloed van opvoedingsstijlen op alcoholgebruik van adolescenten naar voren brengt. Uit deze studie komt naar voren dat adolescenten die weinig ouderlijke controle en steun ervaren, een onverschillige opvoedingsstijl, meer en vaker alcohol drinken en meer problemen met alcohol ervaren. Over tijd is echter de invloed van een onverschillige opvoedingsstijl op het alcoholgebruik van adolescenten minder sterk.

Literatuur

- Andrews, J.A., Hops, H., & Duncan, C. (1997). Adolescent modelling of parent substance use: The moderating effect of the relationship with the parent. *Journal of Family Psychology, 11*, 259-270.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewoods Cliffs, NJ: PrenticeHall.
- Barber, B.K., & Rollins, B.C. (1990). *Parent-adolescent relationships*. Lanham, MD: University Press of America.
- Barnes, G.M., & Farrell, M.P. (1992). Parental support and control as predictors of adolescent drinking, delinquency, and related problem behaviors. *Journal of Marriage and the Family, 54*, 763-776.
- Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. In W. Damon (Ed.). *Child development today and tomorrow*, 349-378. San Francisco: Jossey-Bass.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence, 11*, 56-95.
- Brown, B.B., Mounts, N., Lamborn, S.D., & Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development, 64*, 467-482.
- Coombs, R.H., & Landsverk, J. (1988). Parenting styles and substance use during childhood adolescence. *Journal of Marriage and the Family, 50*, 473-482.
- Cornel, M., Knibbe, R.A., Van Zutphen, W.M., & Drop, M.J. (1994). Problem drinking in a general practice population: the construction of an interval scale for severity of problem drinking. *Journal of Studies on Alcohol, 55*, 466-470.
- Engels, R.C.M.E., Knibbe, R.A., & Drop, M.J. (1999). Why do late adolescents drink at home? A study on psychological well-being, social integration and drinking context. *Addiction Research, 7*, 31-46.
- Engels, R.C.M.E., & Knibbe, R.A. (2000). Young people's alcohol consumption from a European perspective: Risks and benefits. *European Journal of Clinical Nutrition, 54*, a52-s55.
- Engels, R.C.M.E., Knibbe, R.A., De Vries, H., Drop, M.J., & Van Breukelen, G.J.P. (1999). Influences of parental and best friends' smoking and drinking on adolescents' use: a longitudinal study. *Journal of Applied Social Psychology, 29*, 337-361.
- Engels, R.C.M.E., & Van Der Vorst, H. (2003). The role of parents in adolescent and peer alcohol consumption. *The Netherlands' Journal of Social Sciences, 39*, 53-68.
- Engels, R.C.M.E., Vermulst, A.A., Dubas, J., Bot, S., & Gerris, J. (2005). Long term effects of family functioning and child characteristics on problem drinking in young adulthood. *European Addiction Research, 11*, 32-36

- Ennett, S.T., & Bauman, K.E. (1991). Mediators in the relationship between parental and peer characteristics and beer drinking by early adolescents. *Journal of applied social psychology, 21*, 1699-1711.
- Fergusson, D.M., Lynskey, M.T., & Horwood, J. (1994). Childhood exposure to alcohol drinking patterns. *Addiction, 89*, 1007-1016.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnasson, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., & Morgan, M. (2004). *The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN), Council of Europe, Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group).
- Jackson, C., Henriksen, L., Dickinson, D., & Levine, D.W. (1997). The early use of alcohol and tobacco: its relation to children's competence and parents' behavior. *American Journal of Public Health, 87*, 359-364.
- Jackson, C., Henriksen, L., & Dickinson, D. (1999). Alcohol-specific socialization, parenting behaviors and alcohol use by children. *Journal of studies on alcohol, 60*, 362-367.
- Jessor, R., & Jessor, S. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Kerr, M., & Stattin, H. (2000). What parents know, How they know it, and several forms of adolescent adjustment: further support for a reinterpretation of monitoring. *Development Psychology, 36*, 366-380.
- Lamborn, S.D., Mounts, N.S., Steinberg, L., & Dornbusch, S.M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 62*, 1049-1065.
- Lowe, G., & Sibley, D. (1991). Boundary enforcement in the home environment and adolescent alcohol use. *Family Dynamics of Addiction Quarterly, 1*, 52-58.
- Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E.M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development*, 1-101. New York: Wiley.
- Muthén, B.O., & Muthén, L.K. (2000). The development of heavy drinking and alcohol-related problems from ages 18 to 37 in a U.S. national sample. *Journal of Studies on Alcohol, 61*, 290-300.
- Reifman, A., Barnes, G.M., Dintcheff, A., Farrell, M.P., & Utheg, L. (1998). Parental and peer influences on the onset of heavier drinking among adolescents. *Journal of studies on Alcohol, 59*, 311-317.
- Scholte, R.H.J., Lieshout, C.F.M. van, & Aken, M.A.G. van (2001). Perceived relational support in adolescence: Dimensions, configurations and adolescent adjustment. *Journal of Research on Adolescence, 1*, 71-94.
- Steinberg, L., Lamborn, S.D., Darling, N., Mounts, N.S., Dornbusch, S.M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 65*, 754-770.
- STAP- rapport (2004): *De kennis en opinie van kinderen over alcoholreclame op televisie*. Cultureel Maatschappelijke Vorming Hogeschool Utrecht & Stichting Alcoholpreventie.
- Van de Pol, M., & Duijser, E. (2003). *Meting alcoholgebruik jongeren*. Amsterdam: NIPO.
- White, H.R., & Labouvie, E.W. (1989). Toward the assessment of adolescent problem drinking. *Journal of Studies on Alcohol, 50*, 30-37.